УДК 130.123.3

© Ольга Наконечна
Національний університет водного господарства та природокористування (м. Рівне)

ФІЛОСОФІЯ ЯК МУДРІСТЬ І ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ

У статті розглядається сутність філософії як мудрості і життєтворчості. Проблема "кінця філософії" аналізується у трьох аспектах: історико-філософському, сутнісному, практичному. Наголошується, що тематизація філософських проблем невід'ємна від особливостей людського долучення до буття і самовизначення в ньому. Обґрунтовується мудрісний потенціал філософії для розуміння людиною безмежності буття, себе і сенсу свого життя та формування її активного ставлення до дійсності і власного буття. Значна увага приділяється проблематиці сучасної філософії та її ролі у людській життєдіяльності та духовності. *Ключові слова: філософія, мудрість, життєтворчість, смислотворення, духовність.*

Упродовж усієї історії свого існування філософія залишається проблемою для самої себе як потреби осмислення свого змістовного поля, мови, методології, можливостей впливу на людське життя. Це, безумовно, не виключає традиції розуміння філософії як мудрості й науки, системи знань та ідеології, мистецтва мислення та практичної дії. Однак, неодноразово в історії людства звучали твердження про "смерть філософії", заборонялися і навіть знищувалися філософські твори, а іноді і їхні творці. В сучасних умовах (постмодерного, глобалізованого, стохастичного світу) "після Філософії" (Р. Рорті) по-новому звучить питання про те, куди рухається філософія – до кінця чи до трансформації? Тож ***актуальність*** цього питання очевидна. І відповідь на нього невід'ємна від самоусвідомлення філософії, її сутнісних вимірів і проблематики. Бо «нема нічого мудрого, – зазначав Б. Яковенко, – в тому, що вже так довго лунають налякані голоси про кризу, розвал і виродження філософської творчості» [8, с. 30].

Спираючись на розгляд історії філософії і культури, можна стверджувати, що ця проблема має принаймні три аспекти, по-перше, історико-філософський, по-друге, сутнісний, по-третє, практичний. Вивчення історії філософії дозволяє констатувати, що на різних історично-культурних етапах виникало питання про сенс філософії, її роль і можливості – від Сократа і Платона до Канта і Геґеля, від Маркса і Ніцше до позитивістів, від Гайдеґера і Ґадамера до Габермаса, Дериди, Ліотара, Рорті. Осмислення світоглядної сутності філософії було важливим для представників київської філософської школи (В. Шинкарук, С. Кримський, І. Бичко, В. Табачковський, М. Попович). Незважаючи на відмінності (різні історичні періоди; світоглядні позиції авторів, що виявлялися в філософській методології; рівень критичності щодо провідних тенденцій філософування; на абсолютизацію достатньо чи недостатньо аргументованої в межах наявного дискурсу власної думки), мислителів об'єднувало прагнення повніше розкрити сутність філософії, природу філософського знання. Практичний аспект часто виявлявся у вимогах до філософії виконувати утилітарно-соціальні, політичні, ідеологічні цілі, заперечуючи її самостійне значення у духовному становленні людства. Однак, здатність філософії до життєтворення не зводиться до визначення функцій філософії в суспільстві і людській життєдіяльності, а неодмінно пов'язана з розвитком практичної філософії як втілення ціннісного розмаїття духовно-практичного світоставлення людства в умовах цивілізаційно-культурних змін.

На нашу думку, саме сутнісний аспект дозволяє поєднати багатоманітність проблем щодо сучасного буття філософії. Це і стане ***предметом*** нашого ***аналізу.*** В чому сутність філософії? Як змінюється сучасна проблематика і методи філософування? Які особливості буття філософії сьогодні? Пошук відповідей на такі питання буде ключовим у розгортанні проблеми.

Тематизація філософських проблем невід'ємна від особливостей людського долучення до буття і самовизначення в ньому. У філософії осмислюється буттєва спроможність людини щодо різних станів орієнтації у світі та його олюднення, а також щодо світоглядного самовизначення через розвиток рефлексивно-критичної здатності людської свідомості.

Тому філософія від самого початку мислиться не як збірник якихось усталених істин, а як прагнення до істини, як такий настрій душі й розуму, що здатен привести до гармонійної рівноваги внутрішнього світу людини у її взаємозв'язку зі світом. Це і висловлюється в понятті «мудрість». Вона

протиставляється буденним, «розсудочним поняттям» як прагнення до особливого, інтелектуального осягнення світу, що базується як на служінні істині, так і сприяє моральній довершеності людини, зрівноважуючи складні взаємозв'язки в системі «людина-світ». Мудрість орієнтує крім сущого на можливе, доброчесне, забезпечуючи «внутрішню цілісність духу» (В.Соловйов). Тож філософія розгортається як «тип духовності, універсальний спосіб самоусвідомлення і самоствердження людини у світі, відшукування граничних засад людського буття» [6, с. 4].

Філософія – це цілісне творче усвідомлення духом смислу людського існування. Істина, правда, знання, розум, віра, дух поставали не тільки предметом філософського осмислення в змістовних конотаціях онтології, гносеології, етики, естетики, філософії релігії, а завжди виступали змістовими характеристиками самовизначення філософії як мудрості, як шляху, як людського "самобудівництва" і життєтворчості.

Численні аргументації в дискусії про долю філософії, обґрунтування невідворотності кінця філософії в її класичному варіанті, осмислення долі філософії в сучасній культурі пов'язані з критикою універсальності розуму, класичної істини, раціонального суверенного суб'єкта, протиставлення суб'єкта й об'єкта, логоцентристської зарозумілості, абсолютизації доконечності, закономірності, аподиктичності, тотальності. При цьому ставлення до традиції виявляється у твердженні про втрату домінування платонівської традиції у європейській філософії і культурі (Дерида, Рорті) чи про викривлення духовної суті філософії, закладеної античністю (Гусерль), чи про втрату ролі і обов'язків метафізичної філософії (Габермас), чи про трансформацію у філософську герменевтику (Ґадамер, Рикер) або у різновид філософської історіографії (Блуменберг) тощо.

Осмислюючи кризу європейської філософії і науки, Е. Гусерль пов'язує її в цілому з кризою європейського людства, що охоплює «смисл його культурного життя, всю його "екзистенцію"» [3, с. 142]. Адже виникнення філософії як науки про світ і все суще мислитель слушно вважав первинним феноменом "духовної" Європи, що народжується завдяки героїзмові розуму, в якому «будь-який об'єкт осягається в його бутті самому по собі раціональним, системним, єдиним методом в нескінченому процесі пізнання» [3, с. 147]. Саме філософія як універсальна наука дає імпульс для прогресу нового природознавства в осягненні цілісності універсуму. З іншого боку, він стверджував, що криза європейської науки і філософії зумовлена затемненням істинних принципів раціоналізму і внутрішнього духовного змісту філософії. Прагнення подолати викривлення раціоналізму шляхом відродження філософії духу як універсального і радикального самопізнання духу в формі «універсальної відповідальної науки».

Р. Рорті у межах прагматистської програми деструкції метафізики, стверджує, що сучасна Пост-Філософська культура, звільняючись від метафізичної віри у можливість досягнення первісних непохитних основ, розгортається як багатовікова відкрита, багатоголоса "розмова" людства, яка ніколи не завершується. Тож наступні покоління матимуть змогу по-новому переосмислювати Платона, Аристотеля, Декарта, Канта, Геґеля, Вітґенштайна, Ніцше і Гайдеґера без нав'язування якогось наперед визначеного тлумачення. Незважаючи на неоднозначність ставлення до позиції Р. Рорті в цілому, все ж вважаємо слушною думку про відкритість філософської традиції до різноманітних тлумачень, що виявляє критичну сутність філософування, універсальність якої виявляється у рішучості не сприймати на віру жодної готової думки, жодної традиції.

Світ і людина постають незавершеними і безмежними у своїх характеристиках, виявах, тому і філософія постає «відкритою системою знань»: як наука, метод пізнання і як знання про Людину, її цінності, таїну людського буття.

Виникаючи як автономний акт мислення, як рефлексія, що змінює безпосереднє емпіричне ставлення до світу, філософія з самих початків створює той інтелектуальний настрій, який фіксує особливе місце людини у світі, її здатність до самовизначення в ньому. На відміну від теоретичного знання, мудрість «не розуміє, що можливе пізнання заради нього самого – саме пізнання мусить бути морально виправданим і повинно обов'язково перетворитись на практику життя» [7, с. 64].

Розкриттю софійного потенціалу філософії сприяє розгляд кореляції таких понять як "істина" та "правда", оскільки в них поєднується теоретичне спрямування філософії до Сущого і життєве спрямування до людського самовизначення. Прагнучи до істини Буття людина одночасно розкриває свій можливісний вимір запитувати і шукати, здобувати відповідь, зіставляючи її як з екзистенцією, так і з трансценденцією.

Нетотожність правди та істини розгортається К. Ясперсом через поняття філософської віри, яка постає невичерпним джерелом людської екзистенції, спрямовує людину до її власної сутності. Філософська віра існує в союзі зі знанням, охоплюючи об'єкта і суб'єкта в таких формах як наявне буття, свідомість взагалі, дух, екзистенція, комунікація та розкриває історичність тієї духовної боротьби, в якій людина торує свій шлях до Істини. Філософська віра історична, бо вимагає руху в часі і є «невичерпним джерелом, яке струменить лише тоді, коли його знаходять у витоках сьогодення для нового здійснення» [9, с. 430].

Філософська віра як відкрита й вільна сприяє пошуку людиною своєї правди, що не зафіксована в абсолютизованій істині. А це допомагає людині через філософування знаходити себе у поліфонії сучасного буття через можливість об'єднатися з Іншим в «розумінні й довірі». Відмова від логіки здорового глузду, догматичності розуму дозволяє побачити світ по-іншому як екзистенціальний духовний космос і людину – не як гносеологічний суб'єкт, що керується лише раціо, а як духовну і суперечливу істоту, що потребує не тільки знання, а й переконання, його цілісного сприйняття і прийняття.

Метафізичний масштаб – притаманний будь-якій філософській проблемі, бо «фундаментальним завданням філософії є смислобудівництво життя та діяльності людини, свого роду "літургія смислу"» [4, с. 18], однак абстрактний підхід здатен обмежити запитальний потенціал людини і багатоголосся смислів.

Людиномірний і мудрісний вимір філософії, на думку М. Бердяєва, виявляє її істинну сутність у її витоках, «у першості народження» як особливої сфери духовної культури. «Філософія завжди претендувала бути не тільки любов'ю до мудрості, а й мудрістю. І відмова від мудрості є відмовою від філософії, заміною її наукою. Філософом є насамперед той, хто пізнає, але його пізнання цілісне, воно охоплює всі сторони людської сутності й людського існування, воно неминуче вказує на шляхи реалізації сенсу життя» [1, с. 28]. У своєму завданні і прагненні до «відродження душі» філософія утримує поле свободи людини і вона не зводиться, не розчиняється в інших формах людської культури, «вона є вона сама». Філософ слушно стверджує: «Філософи повинні брати участь у творчому процесі життя, в його драматичній боротьбі» [1, с. 44].

Універсальність філософського знання, в якому відбиваються всі суперечності життя, виявляє співпричетність людини до світу, культури, Бога через власний життєвий досвід, екзистенційний вибір, філософську віру, загострене моральне переживання власної правди. Воно не обмежується гносеологічною істиною, а виявляє її ціннісну і смисложиттєву настанову, бо «філософське пізнання є функцією життя, є символікою духовного досвіду і духовного шляху» [2, с. 350].

Життєтворення постає як небайдуже і відповідальне ставлення людини до свого власного життєвого світу в системі "людина – природа – суспільство – історія – традиція – людина". При цьому виявляється багатовекторність, ризоматичність залученості людини до усіх підсистем, що визначають її буття. Враховуючи не заданість, відкритість людського життєвого світу, Творчість – це той екзистенціал, що пронизує людську життєдіяльність, виявляючи свободу і відповідальність людини за власну долю і долю Універсуму. Процес становлення особистих і особистісних вимірів індивіда постійно потребує творчості як трансцендування, вихід за межі у розвитку здібностей для розгортання можливісного виміру власного життя (людина завжди більша, ніж вона є). Проблема сенсу власного буття складає те підґрунтя, в якому здійснюється самобудівництво людини як через споглядання, споживання, так і власне через творчість у процесі і розпредметнення, і опредметнення світу як світу культури і цивілізації. Та напруга душевних і духовних сил, «зусилля в часі», яке здатна виявити і витримати особа, значною мірою сприяє її духовному індивідуальному розвитку. Філософія з самого початку свого виникнення реалізує людську потребу у смислотворенні. Поліфонічність тих смислів, які витворені в історико-культурному процесі філософування, не зважаючи на різні, часом трагічні, періоди «однодумання», складає дійсне підґрунтя людського життєтворення своєї самості й культури. Життєвий світ людини потребує власної траєкторії життєвих стратегій, в якій загальне втілюється безпосередньо через особливості способу життя, діяльності, поведінки, власних цілей і пріоритетів. Це загальне і продукує, і зберігає філософія, через єдність софійного та епістемного первнів, не пориваючи взаємодії з наукою, релігією, мистецтвом, мораллю.

Саме наповненість цих зусиль смислами, право людини на власні смисли, з одного боку, та зіставлення смислів, з іншого, формує готовність до зусиль по ствердженню спільних смислів. Тож концентрація смислів упродовж людського життя здатна продовжити особистісне буття людини і після смерті через «розтікання», втілення смислів і ціннісних орієнтацій особистості в життєдіяльності інших людей.

Філософський дискурс сьогодення оперує суперечностями, парадоксами, антиноміями, які виявляють нестабільність, темпоральність, стохастичність, багатогранність сучасного світу й людських станів. Тому в своїх конотаціях, аргументах, висновках філософія не домінує над світом, накладаючи на нього певні стереотипи, а прагне зануритись і занурити людину у світ, наближаючи її до самої себе, Людина осягає незумовленість, незаданість наперед, амбівалентність власного існування. Світ і власний життєвий світ потрібно і можна відкривати, осягати, інтерпретувати, звертаючись до мови, міфу, традиції, мистецтва, розкриваючи власні можливості життєтворчості. Так, долаючи розгубленість і пасивність, людина здатна формувати активне і відповідальне ставлення до дійсності і власного буття.

Такий стан не є ознакою меншовартості, слабкості філософії, її капітуляції перед Буттям, Сущим, Людиною. Безмежна готовність до комунікації – це шлях людського буття. «Наблизити комунікацію у всіх можливостях її здійснення є повсякденне завдання філософського життя» [9,с.508]. Істинна філософія, намагаючись проникати, осмислюючи глобальні культурно-цивілізаційні, соціально-політичні, ідеологічні зміни, що відбуваються у світі, здатна відійти від певних напрацьованих форм філософського осмислення дійсності та випрацювати нові. Такий стан можна назвати «перевідкриттям філософії». При цьому, не відкидаючи весь власний досвід пошуків відповідей на запитальність людини до світу і свого власного змісту, філософія відповідає за створення такого дискурсу, який сприяє збереженню мислення і думки у прагненні дійти до «останніх основ» сучасного життя через осягнення універсальних структур життєвих світів. Дискурсу справжнього діалогу, взаєморозуміння і активної міжособистісної взаємодії та життєвої практики. Яскравим виявом трансформації (саморефлексії, самовизначення, самодеконструювання) філософії є диференціація її проблемного поля, концептуальних засад, структури з акцентуванням уваги на філософсько-антропологічних, духовних, ціннісних вимірах практичного багатовимірного буття людей у сучасному цивілізованому і глобалізованому світі.

Тож, взаємозв’язок мудрості і життєтворчості у філософських розвідках сприяє розумінню світу як ціннісно-смислового універсуму та постановці вічних питань у всій багатосторонності і таємничості, поєднанню теоретичних міркувань і практичних проблем сьогодення. Філософія прагне до того, щоб людина, не боячись плюралізму сутностей, була здатною до їх сприйняття, відкриття і використання у своїй власній смислотворчості, долаючи почуття невпевненості чи неспроможності, бо саме ця нескінченість, неостаточність, таїна світу відкриває для людини різні шляхи її самореалізації. «Власне філософія вважає себе одночасно мудрістю і мистецтвом жити. В чому вершина цього мистецтва? В тому, щоб жити “впору”», – стверджує М. Мамардашвілі [5, с. 22]. Жити “впору”, вчасно – це жити духовно, інтенсивно, у свободі, насичуючи свій життєвий світ смислами, творячи свій життєвий просторово-часовий континуум, в якому перетинаються різні життєві та культурно-історичні виміри.

Висновок. Осмислення взаємозв’язку системності, теоретичності філософії та суб’єктивного індивідуального погляду на світ її творців виявляє важливу особливість буття філософії: плюралізм проблем, ідей, теорій здійснюється шляхом діалогу всіх залучених у ньому елементів у рамках філософської культури. Мудрісна сутність філософії розгортається через синергію різних вимірів буття (пізнавального, естетичного, морального, релігійного), що сприяє кращому їх оприявленню через багатогранність та широту охоплення проблем, діалогічність, евристичний потенціал для розуміння людиною безмежності буття, себе і сенсу свого життя. Філософія тотальна як і любов. Вона розмірковує про людську особистість, її волю до життя і мислення, свободу як знаряддя особистісного розвитку людини та її відповідальності в сфері культури й історичної дії.

Література

1. Бердяев Н.А. Я и мир объектов. Опыт философии одиночества и общения / Н.А. Бердяев. Дух и реальность – М. : ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, Харьков : Изд-во «Фолио», 2003. – С. 25–158.

2. Бердяев Н.А. Самопознание: Сочинения / Н.А. Бердяев. – М. : ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, Харьков : Изд-во «Фолио», 1997. – 634 с.
3. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Введение в феноменологическую философию (главы из книги) / Э. Гуссерль // Вопросы философии. – 1992. – № 7. – С. 136–176.
4. Кримський С.Б. Запити філософських смислів / С.Б. Кримський – К. :ПАРАПАН, 2003. – 240с.
5. Мамардашвілі М. Думка приневолювана. Розмова з Анні Епельбоїн. Роль французької культури / М.Мамардашвілі // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – №12.
6. Наконечна О.П. Філософія і особистість: особистість у філософії / О.П Наконечна // Вісник НУВГП. Збірник наук. праць. Вип.2 (42). Ч.2.– Рівне, 2008. – С. 3–10.
7. Шпет Г. Мудрость или разум? / Г. Шпет // Мысль и слово: Филос. ежегодник. – М., 1917.
8. Яковенко Б. Що таке філософія? (Вступ до трансценденталізму) / Б. Яковенко // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / За ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К. : Знання, 2009. – 621с.
9. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Ясперс К. ; [пер. с нем. 2-е изд.]. – М. : Республика, 1994. – 527с. – (Мыслители XX в.).

Summary

Nackonechna O. Philosophy as Wisdom and Life-Creation. *The article deals with the essence of philosophy as wisdom and life-creation. The problem "of the end of philosophy" is analysed in the three aspects: historical, philosophical, essential, and practical. It is emphasized that the "thematization" of the philosophical problems is inalienable from the features of the human involvement in the Beingness and the self-determination in it. The wisdom potential of the philosophy is grounded in the context of its importance to the man's understanding of the boundlessness of the Beingness, self-understanding, understanding of the sense of own life and the formation of man's active attitude to the reality and self existence. Considerable attention is given to the problems of the modern philosophy and its role in the human life activity and spirituality.* *Keywords:* *philosophy, wisdom, life-creation, creation of sense, spirituality.*

УДК 111+165

© Світлана Гаєвська
Національний університет водного господарства та природокористування (м. Рівне)

ДО ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОСТОСУНКУ ТИПІВ ЗНАННЯ В ГОРИЗОНТІ ОНТОЛОГІЇ ЛЮДСЬКОГО ІСНУВАННЯ

Стаття присвячена проблемі взаємостосунку філософського, наукового і теологічного дискурсів в осмисленні ключових проблем людського існування. Актуальність проблеми пов'язана з посиленням міждисциплінарних досліджень в сучасну епоху та пошуками епістемологічних та методологічних засад розкриття ідентичності та взаємозв'язку різних видів духовного досвіду в людському бутті. Існує суттєва відмінність в осмисленні проблеми взаємозв'язку філософсько-метафізичного, науково-позитивного і релігійно-теологічного видів знання в межах класичної і некласичної парадигм мислення, класичного і некласичного тлумачення норм та ідеалів науковості. Екзистенційна аналітика «фундаментальної онтології" з'ясовує умови можливості науки і теології як регіональних проектів буття, окреслюючи фундаментальні підстави реальної комунікації теології, філософії і науки. *Ключові слова:* *типи знання, феноменологія знання, "антропологія знання", епістемологічний аналіз, екзистенційна аналітика.*

Проблема взаємостосунку філософського і теологічного знання особливо загострилася в XX столітті, окресливши суперечливу єдність філософського, наукового і теологічного дискурсів в осмисленні фундаментальних проблем людського буття. Сама проблема розмежування різних типів знання має витоки ще у класифікації наук Аристотеля, потім у Ф. Бекона і аж до сучасної «аналітичної філософії». Їх зближує те, що наука, теологія і філософія розглядаються поза культурно-історичними способами їх буття, і які постають як спеціалізовані сфери інтелектуальної діяльності, нехтуючи тим, що вони знаходилися в постійному діалозі в межах культурного буття людини. Саме цим проблемам присвячені праці П. Гайденко, Л. Косарєвої, А. Маркової, Л. Мікешиної, О. Огурцова, І. Стеклової, В. Стьопіна, Л. Шашкової, у яких досліджуються